

Halina Rybicka-Nowacka

INTERFERENCJE W PROCESIE TWORZENIA
POLSKIEJ TERMINOLOGII GLOTTODYDAKTYCZNEJ

Glottodydaktyka jest dyscypliną stosunkowo młodą, powstała bowiem w okresie II wojny światowej, kiedy w Stanach Zjednoczonych pojawiło się zapotrzebowanie na dobrze wyszkolonych pod względem językowym ekspertów wojskowych. W wyniku wielu kosztownych eksperymentów badawczych, wspartych teorią wypracowaną przez psychologów i lingwistów, zaczęto na masową skalę stosować metodę audiolingwalną, której głównym założeniem było arefleksyjne przyswajanie gotowych struktur gramatyczno-semantycznych, czyli tzw. dryłów (ang. drill). W Europie wypracowano nieco odmienne metody, które zyskały sobie miano podejścia audiowizualnego¹.

Okres ten, trwający do końca lat sześćdziesiątych, przyjęto nazywać eksperymentalno-dydaktycznym, podczas gdy następujący po nim sposób nauczania języka miał charakter diagnostyczno-psycholingwistyczny. Jego nazwę – kognitywizm zawdzięczamy panującej w latach siedemdziesiątych psychologii świadomego uczenia się².

Oba kierunki mają zatem jako podłoże określoną postawę badawczą natury psychologicznej: behawioryzm lub kognitywizm. To z kolei implikuje określoną teorię lingwistyczną: językoznawstwo deskryptywne, porządkujące i systematyzujące fakty językowe w celu sformułowania odpowiednich reguł, bądź generatywno-transformacyjne, kładące nacisk na kreatywny charakter języka. Za początek ścierania się obu koncepcji w nauczaniu języków obcych przyjęto uważać recenzję N. Chomsky'ego z książki B. F. Skinnera *Verbal behavior*³.

¹ Por. W. Miodunka, *Język polski a współczesne metody nauczania języków obcych*, [w:] *Metodyka nauczania języka polskiego jako obcego*, red. J. Lewandowski, Warszawa 1980, s. 49.

² Por. H. Komarowska, *Metody badań empirycznych w glottodydaktyce*, Warszawa 1982.

³ Pisze o tym A. Szulc, *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*, Warszawa 1984, s. 26.

Przedmiotem glottodydaktyki jako nauki jest układ glottodydaktyczny nadawca → sygnał → odbiorca i jego funkcja komunikacyjna. Między tym układem i układem zachodzącym w naturalnych warunkach istnieje różnica, która sprowadza się do tego, że nauczyciel nie może przekazać swojej kompetencji komunikacyjnej uczniowi, a tylko stanowić dla niego wzór do naśladowania. „Akwizycja języka polega na rekonstruowaniu przez uczącego się mechanizmu generującego teksty, tj. określone ciągi znaczących sygnałów w drodze pewnej analizy i interpretacji zawartych w nich informacji symptomatycznych i dystynktywnych, a także znakowych (semantycznych), przy czym jednak te ostatnie mogą być komunikowane uczącemu się przez nadawcę na pewnym etapie również w sposób bezpośredni, oraz na utrwaleniu, czyli magazynowaniu i automatyzowaniu w drodze prób i błędów sposobów operowania zrekonstruowanymi elementami owego mechanizmu”⁴.

W ostatnich latach punkt ciężkości w badaniach procesu akwizycji języka obcego przesunął się z lingwistyki na psychologię uczenia się. W centrum zainteresowania znalazł się uczeń i jego emocjonalne zaangażowanie w procesie przyswajania języka. Dlatego też mówi się raczej o „learner oriented instruktion” niż o „teacher oriented instruktion”, a także o przyswajaniu a nie nauczaniu języka obcego.

R. Titone (dydaktyk języka angielskiego i współpracownik pisma „Teaching English as a Second to Overseas Learners”) sformułował tezę, iż zabiegi glottodydaktyczne przechodzą u uczącego się przez „filtr podstawowo-motywacyjny”, który je wzmacnia lub osłabia. Uzyskanie sukcesu zostało więc w dużym stopniu uzależnione od motywacji.

Przedmiotem naszego zainteresowania są terminy stosowane w polskiej literaturze glottodydaktycznej, która ostatnio bardzo się powiększyła. Ze względu na fakt, że impulsy badawcze płyną w tej dziedzinie z krajów, w których powstały zręby glottodydaktyki jako nauki, terminologia zawiera 80% wyrazów pochodzenia obcego, głównie angielskiego, chociaż znajdują one swoje odpowiedniki także w języku francuskim, niemieckim i rosyjskim. Ponadto interdyscyplinarny charakter glottodydaktyki spowodował, że mamy tu do czynienia z terminologią właściwą nie tylko językoznawstwu, lecz także dotyczącą psycho- i socjolingwistyki oraz dydaktyki ogólnej.

Materiał do analizy zaczerpnięty został ze słownika A. Szulca, który w sposób nowoczesny i ścisły pod względem naukowym opracował interesującą nas terminologię⁵. Ze względu na ograniczoną objętość referatu dokonano daleko idącej selekcji w doborze przykładów. Wyodrębniono:

⁴ F. Grucza, *Podstawy teorii informacji*, „Biuletyn Fonograficzny” 1965, 7, s. 31.

⁵ Por. A. Szulc, *op. cit.*

1. interferencje leksykalne (np. formatyw, operator),
2. interferencje strukturalne – kalki (przeuczenie, postać),
3. interferencje znaczeniowe (np. derywacja, dystrybucja).

Niektóre terminy mają postaci oboczne, z których jedna jest zapożyczeniem leksykalnym, druga kalką, np. plan ekspresji i plan wyrażania (mające także inne źródło językowe). Podobnie wśród zapożyczeń leksykalnych można spotkać przyswojone kalki, np. przydech: aspiracja. Kalki słowotwórcze niekiedy są zestawieniami, np. *ćwiczenia utrwalające, pole semantyczne* itp.

INTERFERENCJE LEKSYKALNE

APOKOPA – ang. apocopa, fr. (une) apocope, niem. (die) Apokope, ros. apokop. Termin lingwistyczny oznaczający zanik samogłoski wygłosowej, np. ros. *чтob – чтoby*, niem. *ich sag dir – ich sage dir* itp.

CENEM – ang. ceneme, fr. (le) ceneme, niem. (das) Kenem, (das) Cenem, ros. kenema. W glossematyce element planu ekspresji realizujący się w mowie lub piśmie.

CENEMATYKA – ang. cenematics., fr. (la) cinematique, niem. (die) Kenematik, ros. kenematika. Dziedzina glossematyki zajmująca się badaniem wzajemnych stosunków zachodzących pomiędzy cenemami (por. cenem).

DYZARTRIA – ang. dysarthria, fr. (la) dysartrie, niem. (die) Dysarthrie, ros. dizartrija. Zaburzenie artykulacyjne spowodowane afazją.

ENKLIZA – ang. enclisis, fr. (une) enclise, niem. (die) Enklise, ros. enkliz. Połączenie enklityki z wyrazem akcentowanym w jedną całość.

FORMATYW – ang. formative, fr. (le) formative, niem. (das) Formativ, ros. formatiw. Element struktury powierzchniowej języka odpowiadający morfemowi w tradycyjnej terminologii.

HABIT – ang. habit, fr. (une) habitude, niem. (das) Habit, ros. nawyk. Termin ten ma zróżnicowane znaczenie w zależności od przyjętej postawy badawczej. W psychologii behawiorystycznej nawyk jest reakcją w pełni zautomatyzowaną na określony bodziec. W psychologii postaci terminem tym określa się strukturę czynności, która stała się dominująca i stereotypowa. Oba ujęcia znalazły zastosowanie w glottodydaktyce.

IDIOLEKT – ang. idiolect, fr. (un) idiolecte, niem. (der) Idiolekt, ros. idiolekt. Kompetencja językowa pojedynczego użytkownika języka.

INTERLANGUAGE – ang. interlanguage, fr. (la) langue intermédiaire, niem. (die) Zwischensprache, (die) Interimsprache, ros. międzyjęzyk. Język pośredni. Oznacza typ kompetencji w języku docelowym, będący wypadkową kompetencji w języku ojczystym i systemem języka docelowego.

KONKATENACJA – ang. concatenation, fr. (une) concaténation, (un) enchainement, niem. (die) Konkatenation, (die) Verkettung, ros. konkatenacy-

ja soczenie, scepłenie. Proces łączenia linearnego symboli kategoryalnych w łańcuch składników bezpośrednich.

LAPSOLOGIA – ang. lapsology, fr. (la) lapsologie, niem. (die) Lapsologie, ros. lapsologija. W glottodydaktyce: termin zaproponowany przez F. Gruczę dla oznaczenia dyscypliny zajmującej się analizą błędów wynikających z przyswajania języka obcego. Termin ten nie ma jeszcze tradycji również w innych językach (A. Szulc⁶ podaje je w nawiasach kwadratowych).

LEKSYK – ang. lexicon, morpheme lexicon, fr. (la) lexique, niem. (das) Lexicon, ros. leksikon, morfemnyj leksikon. Termin ten oznacza całokształt morfemów leksykalnych i gramatycznych jakiegoś języka. Należy odróżnić leksyk od leksyki, która odnosi się tylko do słownictwa i ma inne źródło zapożyczenia (język rosyjski). W języku francuskim oba terminy różnią się rodzajem gramatycznym.

OPERANT – ang. operant, emitted response, fr. (un) opérant, niem. (der) Operant, ros. operant. Termin wprowadzony przez B. F. Skinnera określający reakcję, dla której nie da się ustalić niewątpliwego bodźca.

PERFORMANCJA – ang. performance, linguistic behavior, fr. (la) performance, niem. (die) Performanz, ros. performancyja. Aktualizacja kompetencji językowej w konkretnej wypowiedzi. Opanowanie języka obcego polega na uzyskaniu kompetencji językowej przez performancję.

WALENCJA – ang. connotation, valency, fr. (la) valence, niem. (die) Valenz (die) Wertigkeit, ros. valentnost', sozetajemost'. Właściwa elementom wypowiedzeń zdolność do otwierania w kontekście językowym miejsc (pozycji), które muszą zostać wypełnione przez inne elementy gramatyczne lub leksykalne. Termin wprowadzony do językoznawstwa przez L. Tesnière. Pojęcie walencji jest wykorzystywane w glottodydaktyce, gdyż te same struktury semantyczne posiadają inne wykładniki w różnych językach, np. pol. *okręt płynie do Ameryki*, niem. *Das Schiff fährt nach Amerika*, fr. *Le bateau va en A*.

KALKI

ĆWICZENIA NAŚLADOWCZO-PAMIĘCIOWE – ang., fr., niem., ros. mimiery – memorisation. Typ ćwiczeń w metodzie audiolingwalnej polegający na dokładnym powtórzeniu ćwiczenia i nauczaniu się go na pamięć. Obocznie jest używany termin: ćwiczenia imitacyjno-memoryzacyjne oraz memoryzacja.

JĘZYK DOCELOWY – ang. target language, fr. (la) langue de but, niem. (die) Zielsprache, ros. izuczajemyj jazyk. Język stanowiący cel nauczania (tłumaczenia).

⁶ Tamże.

JĘZYK WYJŚCIOWY – ang. source language, fr. (la) langue de départ, niem. (die) Quellsprache, (die) Ausgangssprache, ros. primarnyj jazyk. Język prymarny, język, z którego się tłumaczy.

ĆWICZENIA STRUKTURALNE – ang. pattern practice, pattern drill, pattern approach, fr. (un) exercice structurale, (le) pattern drill, niem. (die) Pattern Practice, (die) Struktur (muster) übung, (der) Pattern Drill, (die) Pattern – Praxis, ros. strukturnoje obuczenie. Typ ćwiczeń w metodzie audiolingwalnej mający na celu opanowanie struktur morfosyntaktycznych języka obcego. W języku polskim funkcjonuje również zapożyczenie leksykalne: dryl. Ćwiczenia pattern drill polegają na uczeniu się na pamięć zdań wzorcowych dobieranych z punktu widzenia tych zjawisk gramatycznych, które słuchacz winien opanować, i stosowaniu substytucji i transformacji struktur wyjściowych. W *Słowniku A. Szulca*⁷ znajdujemy następujące przykłady z języka angielskiego:

The boys are coming. The children are coming.

The books are coming. The geese are coming.

Elementem wymiennym jest tu subiekt.

PLAN EKSPRESJI : PLAN WYRAŻANIA – ang. expression plane, expression level, fr. (le) plan d'expression, (le) plan de l'énoncé, niem. (der) Ausdrucksplan, ros. urowen' wyrażenija. Suma elementów dźwiękowych składających się na system fonologiczny języka. Termin ten występuje w polskiej literaturze lingwistycznej zarówno w postaci zapożyczenia leksykalnego, jak i kalki.

PLAN SEMANTYCZNY : PLAN TREŚCI – ang. content plane, linguistic content, semantic level, fr. (le) plan sémantique, (le) niveau sémantique, niem. (der) Inhaltsplan, ros. urowen' soderzanija. Suma elementów morfo-syntaktycznych i leksykalnych języka. Podobnie jak poprzedni termin ma dwie postaci oboczne, związane prawdopodobnie ze źródłem zapożyczenia.

POLE SEMANTYCZNE : POLE ZNACZENIOWE : POLE WYRAZOWE – ang. semantic field, lexical field, fr. (le) champ sémantique, niem. (das) semantische Feld, (das) Wortfeld, ros. semantičeskoje pole. Zbiór elementów systemu leksykalnego, których znaczenia mogą występować w podobnych kontekstach. W glottodydaktyce porównywanie pól znaczeniowych w różnych językach pozwala wykryć różnice w segmentacji rzeczywistości pozajęzykowej występujące w poszczególnych systemach leksykalnych. Termin ten został najwcześniej użyty w literaturze niemieckiej, można więc przypuszczać, że w innych językach jest to replika z niemieckiego⁸.

POSTAĆ – ang. configuration, form, gestalt, pattern structure, fr. (la) forme, niem. (die) Gestalt, ros. forma, konfiguracija. Termin używany

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

w psychologii postaci (por. *gestaltizm*) oznaczający całościowo percypowaną jednostkę postrzegania, której elementy pozostają w określonej relacji względem siebie.

PRAWO ĆWICZENIA – ang. *law of exercise*, *law of repetition*, fr. (*la*) *lof d'exercice*, niem. (*das*) *Gasetz der Wiederholung*, ros. zakon powtarzaniya. Trzy prawa uczenia się sformułowane przez E. L. Thorndike'a (pozostałe dwa to: prawo efektu i prawo gotowości). Stwierdzają one, jakim prawidłowościom odpowiadają procesy przyswajania wiedzy, w tym również języka obcego.

PRZEUCZENIE – ang. *overlearning*, fr. (*le*) *surapprentissage*, niem. (*das*) *Überlernen*, ros. peretrenirowka. Wynik przesadnie intensywnego ćwiczenia, który czasami prowadzi do błędu, w glottodydaktyce jest to błąd w rodzaju: *This is a John.

WGLĄD – ang. *insight*, fr. (*une*) *inspection*, niem. (*die*) *Einsicht*, ros. wgljad. Nagłe zrozumienie sytuacji problemowej, któremu towarzyszy moment „ośnienia” (*Bühler*). Teoria uczenia się przez wgląd stanowi podstawę psychologiczną podejścia kognitywnego do dydaktyki języka obcego.

ZAPOŻYCZENIA SEMANTYCZNE

Należą do nich terminy znane z innych dziedzin nauki lub innych subkodów językowych, które we współczesnej lingwistyce (a także w omawianej tu glottodydaktyce) zyskały pod wpływem obcym nowe, profesjonalne znaczenie. Ich postać zewnętrzna, ukształtowana na wzorach grecko-lacińskich, jest już względnie utrwalona w polskiej terminologii naukowej.

AKWIZYCJA – łac. *acquisitio*, w ekonomice termin oznaczający pozyskiwanie nabywców, zbieranie zamówień na wykonanie określonych usług. W psychologii oznacza przyjęcie, przyswojenie. Przeniesiony do psycholingwistyki, gdzie występuje zwykle z przymiotnikiem ‘językowy’ dotyczy przyswajania języka, przy czym należy dodać, że językoznawstwo deskryptywne przyjmuje behawiorystyczną teorię akwizycji, podczas gdy językoznawstwo generatywno-transformacyjne opiera się na teorii natywistycznej.

AMBIWALENCJA – łac. *ambo- oba + valens – znaczący*. W psychologii dwojakość uczuć lub stanów uczuciowych diametralnie przeciwstawnych, np. nienawiści i miłości. W literaturze spełnianie przez utwór literacki jednocześnie dwu przeciwstawnych wymagań. W językoznawstwie ambiwalencja oznacza wyrażenie więcej niż jednego znaczenia przez daną strukturę lub dwu- i wieloznaczność znaków w systemach ortograficznych (ambiwalencja fonetyczna); por. ang. *ambiguity*, fr. (*une*) *ambivalence*, (*une*) *ambiguité*, niem. (*die*) *Ambivalenz*, (*die*) *Ambiguität*, ros. ambiwalencyja.

APERCEPCJA – łac. *aperceptio*. W psychologii postrzeganie połączone ze zrozumieniem i przyswojeniem sobie na gruncie dotychczasowego doświadczenia treści spostrzeżenia. W filozofii: świadomość samego siebie, postrzeganie przez umysł jego własnych stanów. Termin używany w psychologii uczenia się, stawiający u podłoża nauki posiadane przez nas informacje, czyli masę apercepcyjną. W glottodydaktyce wadliwa apercepcja staje się przyczyną interferencji językowej; por. ang. *apperception*, fr. (*une*) *apperception*, niem. (*die*) *Apperzeption*, ros. *apercepcyja*.

DEDUKCJA – łac. *deductio* – wyprowadzenie. W logice typ rozumowania oparty na wyprowadzaniu z pewnych zdań wynikającego z nich następstwa. Warunkiem prawidłowo przeprowadzonej dedukcji jest prawdziwość przesłanek. W lingwistyce reaktywowano – pod wpływem języka angielskiego – dawne znaczenie tego wyrazu – przeciwieństwo indukcji. Przedstawicielem kierunku dedukcyjnego są generatywiści. W glottodydaktyce metodę gramatyczno-tłumaczeniową nazywa się metodą dedukcyjną, zaś metodę bezpośrednią – indukcyjną.

DERYWACJA – łac. *derivatio*. – odłączanie, skierowywanie w bok. Termin używany w wojskowości: odchylenie toru pocisku z broni palnej, w lotnictwie, gdzie oznacza zboczenie samolotu z wyznaczonej trasy (kąt derywacyjny). W lingwistyce termin ten oznacza tworzenie (derywowanie) wyrazów pochodnych z wyrazów podstawowych, początkowo tylko w słowotwórstwie. Obecnie termin ten stosuje się także w innych działach językoznawstwa (derywacja fonetyczna, składniowa, a nawet stylistyczna); por. ang. *derivation*, fr. (*la*) *dérivation*, niem. (*die*) *Derivation*, (*die*) *Wortableitung*, ros. *deriwacyja*, *formoobrazowanie*. Falszywe uogólnienie reguł derywacyjnych w przyswajającym języku prowadzi do błędu językowego.

DETERMINACJA – łac. *determinatio* – wyznaczanie, określanie granic. W logice tradycyjnej ograniczenie zakresu pojęcia przez wzbogacenie go pod względem treści. W filozofii – uwarunkowanie przyczynowe. W lingwistyce uwarunkowanie przyczynowe formy jednego morfemu przez drugi w układzie linearnym. Por. ang., fr., niem. *Determination* i ros. *determinacja*.

DYSTRYBUCJA – łac. *distributio* – rozdzielanie. Termin używany w ekonomice. W lingwistyce jest to zbiór możliwych połączeń elementów danego podsystemu języka. Rozróżniamy dystrybucje różnego typu. Są to: a) fonotaktyka, b) morfotaktyka, c) syntaksa, d) leksotaktyka; por. ang. *distribution*, *range*, fr. (*la*) *répartition*, niem. (*die*) *Distribution*, ros. *distribucyja*.

PRAGMATYKA – gr. *pragmatikós* – czynny (od: *prágma* – działanie). Przepisy określające prawa i obowiązki pracowników, np. w urzędach. Jeden z działów semiotyki, nauka o ludzkim zachowaniu, zajmująca się stosunkiem (takim jak komunikowanie, wyrażanie, rozumienie) między językiem a jego użytkownikami.

PRAGM. JĘZYKOWA – będący dopiero w zątku dział językoznawstwa zajmujący się badaniem performancji językowej (badający język w działaniu), por. ang. pragmatics, fr. (la) pragmatique, niem. (die) Pragmatik, ros. pragmatika i odpowiednie terminy z przymiotnikiem ‘językowy’.

TRANSFER – od. łac. transfero – przenoszę. W psychologii wpływ, jaki wywiera proces uczenia się w zakresie jednej dziedziny na pozostałe, w ekonomii przekazanie lub przelew pieniędzy lub innych środków płatniczych z jednego kraju do innego. Prawnicze: przekazanie innej osobie praw do dokumentu imiennego. W glottodydaktyce przenoszenie umiejętności i nawyków nabytych w nauce jednego języka na inny. Rozróżniamy transfer ujemny (gdy zachodzi wpływ języka wyjściowego prowadzący do błędu w języku docelowym) i dodatni (jeżeli nawyki wykształcone przy nauce L₁ znajdują zastosowanie w L₂).

Przytoczone w artykule przykłady interferencji językowych, które można również nazwać zapożyczeniami celowymi, gdyż powstały w wyniku świadomego procesu adaptacji terminów stosowanych w nauce europejskiej, są dowodem zależności polskiej glottodydaktyki (resp. lingwistyki) od wzorów obcych. Ocena tego zjawiska może być pozytywna lub negatywna w zależności od postawy badawczej, jaką przyjmujemy: popierania transnacionalizmów w terminologii naukowej czy też szukania dla nich rodzimych odpowiedników. Niewątpliwie teksty posługujące się terminologią międzynarodową są łatwiejsze do tłumaczenia, spełniają postulat komunikatywności, tak istotny w nauce. Czasem jednak ich liczba i jakość musi budzić zastrzeżenia, autor bowiem nie zadaje sobie trudu samodzielnego myślenia (także w sferze terminologii), tylko posługuje się utartą lub modną grupą terminów obcych. Przystawając polskiej nauce cały szereg terminów z pochodzenia angielskich (gdyż w tym języku powstała podstawowa literatura interesującej nas dziedziny), nie należy jednak wprowadzać tych wyrazów, które mają już utrwalone znaczenie w języku ogólnym i mogą budzić niezamierzone skojarzenia. Do takich przykładów transferu ujemnego można zaliczyć *czynniki dyskryminujące* i *baterię testów*. *Dyskryminacja* tu użyta w znaczeniu odróżniania (zgodnie z wzorem angielskim) ma w polszczyźnie odcień pejoratywny i dotyczy np. dyskryminacji rasowej, zaś *bateria* obciążona znaczeniem wojskowym może być zastąpiona przez *zestaw*.

Nieco inną sprawą jest zastosowanie w innym niż tradycyjne znaczeniu takich terminów, jak: *dedukcja*, *determinacja* czy *dystrybucja*. Są to dawne zapożyczenia łacińskie (rzadziej greckie jak *pragmatyka*), których znaczenie etymologiczne żywe jest do dziś w kilku językach europejskich posługujących się tą tradycją⁹. Zapożyczenia semantyczne z angielskiego, który zachował

⁹ Pisze o tym W. Doroszewski, *Studia i szkice językoznawcze*, Warszawa 1962, s. 262–263.

wiele dawnych znaczeń etymologicznych grecko-lacińskich, nie są domeną wyłącznie lingwistyki. Anglicyzmy spotyka się także we współczesnej terminologii społeczno-politycznej krajów środkowej Europy¹⁰.

Interferencje typu *operant*, *habit*, *leksyk* stanowią najczęstszy typ „bezrefleksyjnego” przenoszenia terminów obcych do polszczyzny. Uznając to zjawisko za nieuniknione w pierwszej fazie przyswajania, należy jednak postulować ograniczenie się do zapożyczeń rzeczywiście koniecznych. Faza druga – refleksyjna przyniesie bowiem tłumaczenia obcych terminów na język polski, takie jak *ćwiczenia naśladowczo-pamięciowe* zamiast *imitacyjno-memorizacyjne*, *ćwiczenia strukturalne* zamiast *dryle* itp.

O tym, że interferencje w terminologii naukowej nie są zjawiskiem nowym, świadczyć może zdanie często cytowane przez W. Doroszewskiego, a napisane w początkach wieku XX przez J. Baudouina de Courtenay: „Język jest uniwersalnym refleksem ducha na podrażnienia, czyli podniety świata”.

W zdaniu tym, wyrażającym stosunek wielkiego językoznawcy do przedmiotu swoich badań, wyraz *refleks* ma dawne, łacińskie znaczenie ‘odbicia’, zamiast stosowniejszej tu *reakcji*. Również wyrazy: podrażnienie, podnieta nie mające znaczenia terminu można tu zastąpić wyrazem *bodziec*.

¹⁰ Por. H. Kurkowska, *Zapożyczenia semantyczne we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Z problemów współczesnych słowiańskich języków i literatur*, Warszawa 1976.